5.2.3 Pridevniki: vrstnost in določnost/nedoločnost

5.2.3.1 Vrstnost

V poglavju o terminologiji (tretje poglavje knjige) smo spoznali, da so dvobesedni termini, kakršen je npr. *blagovna znamka*, v slovenščini večinoma zgrajeni iz pridevnika v vlogi levega prilastka in samostalnika kot jedra. Bili smo celo natančnejši: v vlogi levega prilastka je predvsem ena skupina pridevnikov – vrstni pridevniki, po katerih se vprašamo z vprašalnico *Kateri?* in jih ne moremo stopnjevati. Naštejmo jih še nekaj iz tamkajšnje vaje: *komunikacijski (šum)*, *čokoladni (mousse)*, *ulomkova (črta), prevzeta (beseda)*, *zadnji (zobnik)*.

Druga velika skupina pridevnikov v slovenščini so lastnostni pridevniki. Po njih se vprašamo z vprašalnico *Kakšen?* in jih lahko stopnjujemo, npr. *zapleten* > *zapletenejši*, *ustrezen* > *najbolj ustrezen*, *kratek* > *prekratek*. Ti pridevniki s samostalnikom v celoti ne tvorijo terminološke zveze, četudi je samostalnik strokovni, npr. *zapletena enačba*, *ustrezno ločilo*, *kratek pamflet*.

Obstaja pa navidezna stična točka med vrstnimi in lastnostnimi pridevniki, ki lahko prinese težave. Ta stična točka je obrazilo *-en/-ni*. Poglejmo na primeru.

*Za sklepčnost pravilno postavljenega tožbenega zahtevka je treba naprej na procesen način ugotoviti /…/.

Obrazilo *-en* pri podčrtanem pridevniku bi bilo pravilno samo, če bi šlo za lastnostni pridevnik, ker pa gre za vrstnega, je treba *-en* popraviti v *-ni*. Preverimo, ali imamo prav, s stopnjevanjem: *Za sklepčnost je treba najprej na *najbolj procesen način / povsem procesen način / izjemno procesen način ugotoviti /.../.* Vidimo, da stopnjevanje ni smiselno. Gre za vrsto postopka v pravu, ki je absolutna kategorija, *procesni postopek* pač ne more biti **bolj ali manj procesen*. Tako kot je bil tu pravilen le *procesni način*, so edino pravilni npr. še *javni razpis* (ne pa **javen razpis*), *uradni obisk* in *izredni nadzor*.

Obstajajo pa tudi pridevniki, pri katerih sta možni obe obrazili. Pridevnik *izredni* je že tak. V zvezi *izredni nadzor* ga potrebujemo v podobi z vrstnim *-ni*, v zvezah *izreden razvoj*, *izreden napredek*, *izreden uspeh*, v katerih nosi pomen 'presežen, izstopajoč, zelo velik', pa gre za lastnostni pridevnik, zato ima v njih obrazilo *-en*. Pridevniki, ki imajo tako obrazilo *-en* kot *-ni*, niso pogosti, a nekaj jih vseeno še naštejmo: *pametni telefon* : *pameten uporabnik*, *neodvisni film* : *neodvisen človek*, *samostojni podjetnik* : *samostojen del besedila*. Obenem lahko tudi prvotno vrstni pridevniki preidejo med lastnostne, npr. na način *»Danes si pa zelo uraden? Ali je kaj narobe?«*. A ločevanje med vrsto in lastnostjo pri »dvojnih« pridevnikih še vseeno ne bi smelo biti težko, ker ohranjajo izhodišče: ko izražajo vrsto, imajo *-ni*, vprašalnico *Kateri?* in se ne stopnjujejo; ko izražajo lastnost, imajo *-en*, vprašalnico *Kakšen?* in se stopnjujejo.

Napačen *-en* in *-ni* ter pravilna *-ni* in *-en* sta torej:

Napačno	**Pravilno**
polstavčen prilastek	polstavčni prilastek
čokoladen mousse	čokoladni mousse
***	
zelo zapleteni algoritem	zelo zapleten algoritem
povsem ustrezni izračun	povsem ustrezen izračun

Do končne razrešitve morebitnih težav z *-en* in *-ni* pa potrebujemo razumevanje še ene značilnosti lastnostnih pridevnikov – njihove določnosti.

5.2.3.2 Določnost/nedoločnost

Začnimo s preprostim primerom:

> Na list papirja sem narisala rdeč in moder kvadrat. Deklica je izbrala poljuben kartonček, pogledala črko in jo poimenovala. Kartončke s črkami, ki jih je poimenovala ustrezno, je položila v modri kvadrat.

Razmislite najprej sami, zakaj smo pri ponovitvi pridevnika *moder* napisali *modr<u>i</u>*. Pri odgovoru si pomagajte z znanjem iz zadnje vaje v tretjem poglavju knjige (podpoglavje 3.1), ki ste jo že rešili. Glasila se je:

Vrstni pridevnik? Ali vendarle lastnostni?

> Dejstvo je, da je v obeh primerih zastopnica ostala ista in da je tudi enajst podpisov dopolnitev prvega predloga. Nikakor torej ne drži mnenje, da je <u>dopolnjen/dopolnjeni</u> predlog povsem <u>nov/novi</u> predlog.
>
> Potem ko so svetniki tik pred novim letom zavrnili programsko-poslovni načrt (PPN) za letos, zdaj ni povsem jasno, po kateri programski shemi sploh delujeta radio in televizija. <u>Zavrnjen/zavrnjeni</u> PPN namreč pomeni, da /…/.

Vajo ste pravilno rešili, če ste se odločili za izbiro pridevnikov *dopolnjeni*, *nov* in *zavrnjeni* – in drži, pri vseh je šlo za lastnostne pridevnike. Zakaj se torej prvi in tretji končata na *-ni* (*dopolnjeni*, *zavrnjeni*) ter tukajšnji uvodni na *-i* (*modri*)?

Obrazilo *-en*, ki ga imajo lastnostni pridevniki, lahko v določenem položaju dobi morfem *-i*, s čimer navidezno nastane obrazilo *-ni*, kakršnega imajo vrstni pridevniki. Kljub temu še vedno govorimo o lastnostnih pridevnikih, le da so sedaj v določni obliki. Ker je bil v zgornjem prvem primeru *predlog*, ki je bil *dopolnjen*, v drugi povedi omenjen že drugič, ste pridevniku ob drugi omembi v vaji pravilno pripisali določno obliko. Enako se je zgodilo pri *zavrnjenem PPN* v drugem zgledu in pri *modrem kvadratu* v tukajšnjem uvodnem primeru.

Določna oblika pridevnika se uporablja še na nekaj mestih:

a) za kazalnimi zaimki, npr. *ta preklicani sklep, tisti novi test, tedanji sodobni roman*;

b) za svojilnimi zaimki in pridevniki, npr. *naš prepoznavni slogan, njegov značilni zvok, Simobilov novi lastnik*;

c) za zaimkom *ves* (vendar pa ne, če *ves* pomeni 'popolnoma'), npr. *ves vloženi trud, ves pridobljeni čas, ves izgubljeni denar* (ne pa **ves premraženi je prišel domov*).

Znam. Razumem. Želim vedeti še več.

VAJA 1: Če jih še niste, rešite 2., 3. in 4. vajo v tretjem poglavju knjige, podpoglavje 3.1.

VAJA 2: Izpišite lastnostne in vrstne pridevnike na *-en* in *-ni*, kot kaže zgled.

Na področju izobraževanja je zelo zaželena kombinacija različnih didaktičnih metod.

> zaželen, različen, didaktični (torej v obliki: imenovalnik, moški spol, ednina)

a) Natančna analiza navodil je pokazala, da so /.../. _____

b) s pomočjo vklapljanja in izklapljanja močnostnih stikal /se/ generira izmenični fazni tok

_____, _____, _____

c) Pomembno je, da učitelj /.../ načrtuje primerne oblike in metode dela ter medije. _____

č) /Do/ družben/ih/ medij/ev/ /.../ danes dostop/amo/ s pomočjo mobilnih telefonov in tabličnih računalnikov.

_____, _____, _____

d) Slika 10: /.../ Termometer za merjenje temperature in barometer za merjenje zračnega tlaka.

_____

e) S prenovo stavbnega pohištva lahko /.../ prihranimo tudi do 15 % energije. _____

f) Do najmanjše razpršenosti odgovorov je prišlo pri spremenjivki /.../. _____

VAJA 3: *Ključen* ali *ključni razlog*?

Ob pridevnik *ključen* v naslovu te vaje bi lahko dodali še *izhodiščen, posamezen, maksimalen, optimalen, primaren, negativen, zadosten* in še katerega. Skupna jim je pomenska skrajna točka (ne morejo biti bolj ali manj *izhodiščni, posamezni* itd.), kar pomeni, da stopnjevanje pri njih ni smiselno, čeprav si ga lahko zamislimo in ga pri nekaterih kaže tudi raba (npr. *bolj optimalen, najbolj optimalen*). Ker je vprašalnica zanje enaka kot pri lastnostnih pridevnikih (*Kakšen?*), sodijo k njim, dodatno pa to velja tudi zato, ker imajo enako kot *zapleten, ustrezen* in *kratek* možnost nastanka določne oblike, torej *zapleteni* itd. Da nedoločno obliko imajo, je dalje jasno razvidno iz položajev, ko dopolnjujejo povedek. Prim.:

> Model tveganega kapitala se je razvil v ZDA in je bil ključen pri razvoju Silicijeve doline.
>
> Odgovor /na navedeno vprašanje/, do katerega sem se dokopal v tej doktorski disertaciji, je negativen.

Preizkusili smo 5 različnih načinov homogeniziranja, da bi ugotovili, kateri je optimalen (Preglednica 7).

Naslovno vprašanje ima torej naslednji odgovor: ob prvi omembi uporabimo *ključen*, ob vseh nadaljnjih omembah istega *razloga*, *dejavnika*, *cilja* itd. pa *ključni*. Ko pa pridevniki, kot je *ključen*, dopolnjujejo povedek, v razmerju med *-ni* in *-en* vedno izberemo *-en* (*Model je bil ključen za* /.../).